

OKTOBER 2023
NUMMER 75

BAKSTEEN

CIRCULAIR

Een nieuw gebouw met een deels eeuwenoude gevel. Zo is het entreegebouw te kenschetsen van museum Ons' Lieve Heer op Solder in Amsterdam. Bij dit project van Felix Claus Dick van Wageningen Architecten is het gebouw dat voor de nieuwbouw week teruggekomen en wel via de oude bakstenen in de nieuwe gevel.

'Onze Lieve Heer op Solder' is een historisch en cultureel belangrijk gebouw op de Oudezijds Voorburgwal in Amsterdam. Het combineert zowel het religieuze als architectonische erfgoed van de stad en illustreert de ingenieuze manier waarop baksteen werd gebruikt in de bouw van kerken en huizen in de 17e eeuw. De voormalige (katholieke) schuilkerk uit de late 16e en vroege 17e eeuw bestaat uit een reeks smalle, trapsgewijze kamers die leiden naar de zolderkapel waar de gelovigen samen kwamen. De gevel is gedecoreerd met prachtig metselwerk en typisch Nederlandse trapgevels, die getuigen van de vaardigheid van de baksteenambachtslieden uit die periode. Baksteen was een veelgebruikt bouw materiaal in de Nederlandse Gouden Eeuw vanwege de beschikbaarheid en duurzaamheid zoals met name aan de Amsterdamse grachtengordel is af te lezen.

Kwetsbare

Om de toevloed van de museumbezoekers in het kwetsbare gebouw in goede banen te leiden, werd besloten het naastliggende gebouw (gescheiden door een steeg) en Ons' Lieve Heer op Solder aan elkaar te koppelen. Felix Claus Dick van Wageningen Architecten uit Breukelen tekenden conform de opdracht achter de bestaande gevel van de buurman een geheel nieuw entreegebouw inclusief museumwinkel en café. Een ondergrondse doorgang leidt de bezoekers van dit entreegebouw naar het feitelijke museum.

Façadisme

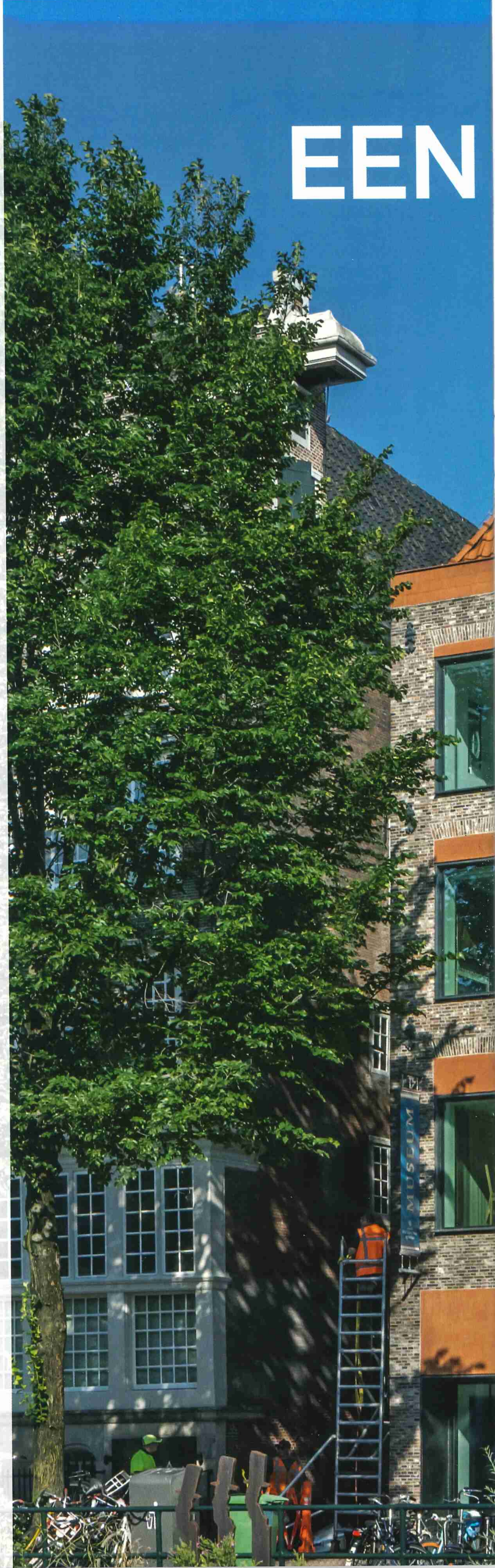
Het bewaren van de oude straatgevels als een masker voor een nieuw gebouw is met baksteen een technische uitdaging, maar zeker niet onmogelijk. Er is in de architectuur de term 'façadisme' voor bedacht: behoud van de gevel om het achterliggende gedeelte volledig te vervangen door nieuwbouw. Vooral in grote steden en beschermde stadsgezichten raakt het meer en meer in zwang als compromis tussen monumentenzorg en de sloopwensen van projectontwikkelaars. Zeker Amsterdam is een van de voorlopers van deze manier van conserveren. Dit 'behoud' heeft voorstanders (vooral liefhebbers van monumenten en stadsgezichten), maar ook tegenstanders als opdrachtgevers en architecten die in veel gevallen liever de vrije 'ontwerp'-hand hebben.

Digitale scan

Complicaties met de nieuwe kelderbak tijdens de bouw van het nieuwe entreegebouw maakte aanpassing van het plan noodzakelijk. De oude baksteen gevel kon onmogelijk de achterliggende bouwactiviteiten zonder schade doorstaan. Besloten werd deze bestaande gevel digitaal in te meten, de gevelstenen een-voor-een te nummeren, te demonteren, schoon te maken en op te slaan voor hergebruik. De aannemer had zo maximale armslag. En zo gebeurde. De huidige gevel bestaat uit de originele wat bruinige handvormsteen die oogt alsof hij nooit van zijn plek is geweest. De overbodige raamopeningen van het nieuwe volume aan de kant van de Heintje Hoekssteeg zijn dichtgemetseld met kleine oranje steentjes en vormen vlakken die in reliëf in de gevel liggen. De vlakverdeling in de 'nieuwe' gevel is identiek gebleven aan die van de oude, zodat het aanzicht op de gracht zo veel als mogelijk intact werd gelaten. Daarmee werd ook voldaan aan de initiële eis van de gemeente om het beschermd stadsgezicht (zo veel als mogelijk) intact te laten. □

Relatie Ons' Lieve Heer op Solder met circulaire ontwerpstrategie gevel: 5. Hergebruik

EEN

FRISSE OUDE GEVEL

Tekst Kees de Vries, foto John Lewis Marshall

Duurzaamheid en hergebruik speelt een grote rol bij het ontwerp van de later dit jaar te openen Sporthal Elzenhagen in Amsterdam. Zo is het gebouw losmaakbaar gebouwd. Achter een oogstrelende en onderhoudsarme bakstenen gevel gaat een stalen geraamte met hsb-elementen schuil.

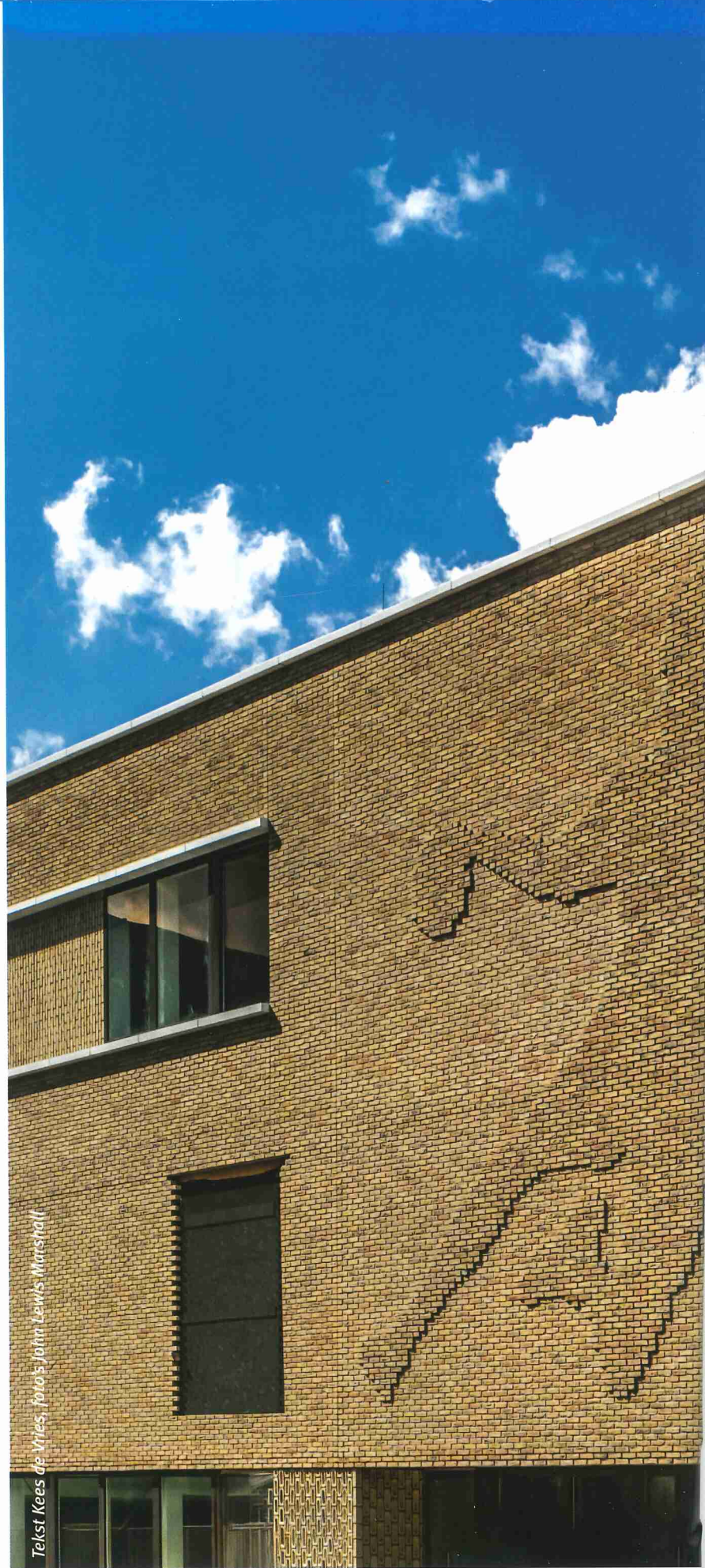
Elzenhagen-Zuid in Amsterdam-Noord is volop in ontwikkeling. Hier verrijst een groene stedelijke buurt met ruimte voor een diversiteit aan woningen en verschillende sport- en onderwijsvoorzieningen. Het gebied kenmerkt zich door de aanwezigheid van water, hoogteverschillen en een parkachtige opzet. Een autoluw gebied waar wonen, onderwijs en sporten samenkomen. De opdracht die het Haagse architectenbureau LIAG meekreeg, was het realiseren van een hoogwaardige duurzame sporthal bestaande uit vier zaaldelen. Slim gepositioneerd tussen de nieuwe atletiekbaan en de woonwijk vormt het gebouw een letterlijke koppeling tussen wonen en sporten. Op dezelfde kavel wordt ook een school gebouwd, het Technasium. De twee gebouwen raken elkaar, waardoor ze allebei een blinde gevel hebben. Om het verschil tussen functie van beide gebouwen in het oog te laten springen, steekt de sporthal net wat verder uit dan het Technasium.

Losmaakbaar

De totale oppervlakte van de nieuwe sporthal is 4.508 vierkante meter, verdeeld over drie bouwlagen waarvan een deel ondergronds. Amsterdam wil in 2050 een circulaire stad zijn en in 2030 50 procent minder nieuwe grondstoffen gebruiken. Een stad die waardevolle materialen en grondstoffen hergebruikt en geen afval produceert. Daarom zette LIAG naar eigen zeggen in het ontwerp volop in op materialen een minimale impact hebben op het milieu. De draagconstructie is volledig 'losmaakbaar' uitgevoerd. De stalen constructie is demontabel met houtskeletbouwelementen die zijn geïsoleerd met cellulose-isolatie. Cellulose heeft niet alleen een lage warmteoverdracht, maar wordt volledig vervaardigd uit gerecycled papier en karton. De slijtvaste sportvloer is van glas, waarin de belijning door LED-verlichting met de druk op een knop aan de gewenste zaalsport is aan te passen. De constructie is na de levensduur van de sportaccommodatie eenvoudig te ontmantelen en ergens anders voor te gebruiken. Iets wat bij een betonnen constructie moeilijker is te realiseren. Mede door zoveel mogelijk te sturen op materialen met een zo laag mogelijke milieu-impact, realiseerde LIAG een zeer gunstige MPG-score die lager ligt dan de door Amsterdam gestelde bovengrens van € 0,70 per m² bruto vloeroppervlak.

Liggend en staand

De gevels, uitgevoerd in baksteen, refereren aan de 'Amsterdamse School'. Ze zijn traditioneel gemetseld en met spouwankers aan de achterliggende constructie bevestigd. Ook de gevel laat zich eventueel ontmantelen, al vormen vooral de duurzaamheid en het lage onderhoud de voornaamste reden voor deze ontwerpkeuze. De gevel kenmerkt zich door hoogte- en diepteverschillen. Gecombineerd met liggend of staand metselwerk ontstaan er verschillende gevelvlakken. De meest prominente hoek heeft een hoogteaccent waarmee het sportcentrum zich stevig verankert in zijn directe omgeving. Het gebruik van klamp metselwerk waarbij de bovenkant van de gevelsteen als zichtzijde wordt gebruikt dient overigens niet alleen de esthetiek, door de baksteen op zijn kant te zetten wordt ook nog eens zo'n 30% minder steen gebruikt. De gebieden in de sporthal die collectief gebruikt worden door de verschillende gebruikersgroepen hebben een grotere gevelopening dan de sportzalen. Passanten zien buiten wat er zich

achter de gevel afspeelt. Om in één oogopslag te laten zien waar het gebouw voor staat, creëerde LIAG subtiel vormgegeven sporters in het horizontale metselwerk. Het karakteristieke logo van Amsterdam, de drie Andreaskruizen, is in het metselwerk op de twee hoeken van het gebouw geïntegreerd. Doordat het logo overhoeks is aangebracht zijn ze ook als pijlen te lezen. De oplevering van de sporthal staat gepland voor het tweede halfjaar 2023. □

Relatie Elzenhagen met circulaire ontwerpstrategie:
gevel: 1. Optimalisatie en 2. Kwaliteit en onderhoud
gebouw: 4. Losmaakbaarheid en herbruikbaarheid

PODIUMPLEK

